

ความเชื่อและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณี ปีใหม่สงกรานต์ล้านนา
The Belief and Teaching Dhamma Appeared New Year
Tradition in Lanna

พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโณ^๑ และ ณ์ฎภณ กุลนพฤกษ์^๒
Phraanusorn Kittiwanno and Natpone Kulpalurk

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาความประวัตติความเป็นมาของปีใหม่สงกรานต์ ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา ๓) เพื่อศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจาก คัมภีร์พระไตรปิฎกและเอกสารตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น แล้วมาเสนอผลการวิจัยด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า การนับวันขึ้นปีใหม่ของคนในอดีต อาศัยความเชื่อวชาอายุเกี่ยวกับดาราศาสตร์หรือการสังเกตจากการดูดวงดาว แล้วก็มักเห็นเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ดาวไถ ดาวจระเข้ ดาวลูกไก่ ในบรรดาดาวเหล่านั้น มีอยู่กลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ในแนวสมมุติว่า เป็นวิถีที่พระอาทิตย์โคจร หรือผ่านเข้าไป มีรูปโค้งเป็นวงกลมคล้ายรูปไข่จากเหนือจรดใต้ เรียกว่าจักรราศี จักรราศีแบ่งออกเป็น ๑๒ ส่วนเรียกว่า “๑๒ ราศี” แต่ละราศีก็มีชื่อตามรูปที่มักเห็น เมื่อพระอาทิตย์แรกผ่านเข้าไปในจุดของหมู่ดาวใด ก็เรียกว่า “สงกรานต์เดือน” ที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ผ่าน” หรือ “เคลื่อนย้าย” การเคลื่อนย้ายของพระอาทิตย์จากราศีหนึ่งเข้าไปอีกราศีหนึ่ง

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

^๒ ๘ ซอยกรุงเทพกรีธา ๒๐ แยก ๑๐ แขวงสะพานสูง เขตสะพานสูง กรุงเทพฯ

แต่ในช่วงที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนย้ายสู่ราศีเมษ ในเดือนเมษายน จะเรียกพิเศษว่า วันมหาสงกรานต์ เพราะถือว่าเป็นวันและเวลาที่ตั้งต้นปีใหม่ เมื่อเดือนเมษายน หรือวันสงกรานต์มาถึง ชาวล้านนาต่างก็มีความเชื่อในเรื่องของ วันสังขานต์ล่อง ความเชื่อเกี่ยวกับการขนทรายเข้าวัด ความเชื่อเกี่ยวกับการรดน้ำดำหัว ความเชื่อเกี่ยวกับการส่งเคราะห์ และความเชื่อเกี่ยวกับการสืบชะตา (ซาตา) ความเชื่อเหล่านี้ ชาวล้านนาได้ยึดถือ และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เมื่อได้ศึกษาและสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่นแล้วพบว่า มีคตินิยมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแอบแฝงอยู่ เช่น หลักไตรลักษณ์ หลักสัจธา หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักสังคหวัตถุ และหลักกตัญญูกตเวทิตะ คตินิยมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนาเหล่านี้ ล้วนมีจุดประสงค์ ที่สอนให้ชาวล้านนา ได้ปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนตลอดจนถึงสังคม และให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีวัฒนธรรมในสังคมล้านนา

คำสำคัญ: ความเชื่อ, คตินิยม, ประเพณีปีใหม่สงกรานต์, ล้านนา

Abstract

This research entitled 'Beliefs and Buddhist Teaching appeared in the Lanna Songkran Festival tradition has three aims 1) to study the history of the Lanna Songkran Festival tradition, 2) to study beliefs appeared in the Lanna Songkran Festival tradition and 3) to study Buddhist Teaching appeared in the Lanna Songkran Festival tradition. This study was a qualitative research by collecting data from documentary appeared in Tipitaka scripture, text book concerning about this study and presented the data in form of descriptive writing.

The research findings were as the follows;

The counting the number of day of New year day of the people in pass time depended on the expertise about astronomy or observing from the star on the sky. When the people in the pass had seen these stars on the sky, they thought of the various pictures of those stars that one of these stars will be in the suppose level of the Sun way or pass into. This thing had symbol of curve that same the egg from the North to South by calling solar system. These solar systems have 12 parts by calling 12 dignities that each dignity had one group of the star. When the first of Sun passed in the point of some group, it was called the month of Songkran. Songkran means passing or move in because the period of the time from the Sun rise to the dignity until it had passed already and it come to the dignity again. It was one month and when it had passed around the dignity until finished 12 dignities. It means one year that hold our world for establishing the universal. It was not hold the Sun for establishing the universal.

In term of the beliefs appeared in the Lanna Songkran Festival tradition consists of five aspects namely; 1) the belief in the pass of age, 2) the belief about the carrying sand come to the temple, 3) the belief in putting the holly

๑๖ วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐)

water to the senior, 4) the belief about the exorcising the unfavourable things from their life and 5) the belief about making the long life.

The Buddhist Teaching appeared in the Lanna Songkran Festival tradition were four aspects namely; 1) Tilakkhana, 2) Saddha, 3) Puññakiriya-vatthu, 4) Sangahavatthu, and 5) Kataññukatavedi, These Buddhist Teachings aimed to teach Lanna people to become the good member of families, communities and social according to tradition and culture in Lanna society.

Keyword: Beliefs, Buddhist teaching, Songkran Festival, Lanna.

บทนำ

ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของสังคมไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่งดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทร และการให้เกิดเกียรติเคารพซึ่งกันและกัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน โดยใช้น้ำเป็นสื่อในการ เชื่อมความสัมพันธ์ไมตรีซึ่งเต็มไปด้วยบรรยากาศของความอบอุ่นสนุกสนาน และ แสดงออกถึงความกตัญญูทศเวท ในขณะที่เดียวกันก็ถือว่าเป็นการส่งท้ายปีเก่า และเป็น การต้อนรับปีใหม่ ที่ชาวล้านนาได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ล้านนาไทยเป็นอาณาจักรหนึ่งที่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านศิลปะและวัฒนธรรม ได้สั่งสมสืบทอดกันมานับตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเจริญรุ่งเรืองเรื่องส่วนหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาที่นักปราชญ์ชาวล้านนาได้สร้างสรรค์และบันทึกเอาไว้ แสดงให้เห็นถึง ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ดังปรากฏหลักฐานในตำนาน หรือพงศาวดารต่าง ๆ และจะเห็นได้จากโบราณสถานตามวัดวาอารามที่ปรากฏในเมือง สำคัญของล้านนา ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการเมือง การปกครองและวิถีชีวิตของคนล้านนา การนับถือศาสนาของชาวล้านนา มีพื้นฐานมา จากไสยศาสตร์อันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ แล้วมารับเอาพระพุทธศาสนาต่างกรรม ต่างวาระ จึงเกิดการผสมผสานจนแนบแน่น การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาจึงผสมผสาน กันระหว่างศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อทางศาสนาของคนล้านนาเป็นไป ในทำนองเดียวกับคนไทยโดยทั่วไป กล่าวคือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อานิสงส์ผลบุญอัน เป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง และเชื่อในไสยศาสตร์ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตามคตินิยมของพวกพราหมณ์^๑ จนทำให้ดินแดนล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมายาวนาน ถึง ๑,๒๐๐ ปี ประชาชนในแถบนี้จึงมีวัฒนธรรมและอารยธรรมที่เก่าแก่ที่เป็นของ ตนเอง นอกจากนั้น สังคมล้านนายังมีการยอมรับเคารพนับถือลัทธิดั้งเดิมที่มีความเชื่อ ในเรื่องสิ่งลี้ลับ เช่น ผี วิญญาณ ไสยศาสตร์ และศาสนาพราหมณ์ เมื่อพระพุทธศาสนาได้

^๑ เอมอร ชิตตโสภณ, *ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ*, (เชียงใหม่: ธนบรรณาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนนี้ ก็ได้ยอมรับนับถือนำเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้ามา เป็นแนวทางดำเนินชีวิตสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนามี การผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างสนิทชนิดแยกกันไม่ออกระหว่างพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา และพิธีกรรมทางศาสนพราหมณ์^๔

อนึ่ง ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนา ก็ได้มีการประชุมทำ สักคายนาทระปิฎกขึ้น การทำสักคายนานี้ครั้งนี้นับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วก็ถือได้ ว่าเป็นครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจติยเจ็ดยอด) ในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๐ ในครั้งนั้นได้มีการอาราธนาพระมหาเถรผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจำนวนหลายรูป โดยมีพระธัมมทินมหาเถรเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้า ติโลกราชใช้เวลาทำสักคายนานี้ ๑ ปี จึงสำเร็จ^๕ การทำสักคายนานี้ครั้งนี้ถือว่า สำคัญมาก ในพระพุทธศาสนาของล้านนา ที่ทำให้พระสงฆ์ในล้านนาได้นำเอาหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมาแปลเป็นภาษาล้านนา เพื่อให้ชาวล้านนาได้ศึกษาและ นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์หรือวรรณกรรม ต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ในล้านนาได้รจนาขึ้น ทั้งที่เป็นภาษาล้านนาและภาษาไทย เช่น พระสิริมิ่งคลาจารย์ แต่งคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี จักวาหทีปนี เวสสันดรทีปนี สังขยาป กาสกฏีกา และพระโพธิรังสี แต่งคัมภีร์เรื่อง จามเทวีวงศ์ สิหิงคนิทาน พระรัตนปัญญา เถร เป็นผู้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ พระนันทาจารย์ เป็นผู้แต่ง คัมภีร์สารัตถทีปนี นอกจากนี้ ยังมีบทสวดมนต์ชนิดต่าง ๆ อีกหลายบท เช่น บทสวดพาหุง ซึ่งเรียกว่า บทถวายพรพระ พระชาวล้านนาเป็นผู้นำมาสวด บางเรื่องแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น เป็นภาษาไทยบ้าง ลัγκαบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง^๖ เป็นต้น

^๔ มณี พยอมยงค์, “ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย” เล่มที่ ๒, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การ พิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๒-๔.

^๕ แสง จันทร์งาม, ศาสนาในล้านนาไทย, พุทธศาสนาในล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ทิพย์เนตร การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๕-๗๘.

^๖ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพฯ: การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๔๗.

วรรณกรรม หรือประเพณีต่างๆ ที่ปรากฏในท้องถิ่นล้านนา ล้วนเกิดมาจากแรงศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา แล้วร่วมกันสร้างสรรค์ออกมาเป็นรูปแบบเชิงประจักษ์ และสามารถเข้าถึงจารีตประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ ที่ปรากฏในสังคมล้านนาดังกล่าว เช่น ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา ที่ชาวล้านนาได้ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งประเพณีดังกล่าว ถ้าดูเผินๆ ไม่คิดอะไรก็จะเป็นเพียงแค่การสาดน้ำกันระหว่างคนหนุ่มสาว แต่เมื่อได้ศึกษาหยังลึกลงไปอย่างจริงจังแล้ว ปรากฏว่าประเพณีดังกล่าว มีความเชื่อและคติธรรมทางพระพุทธศาสนานานัปการ แผงอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความกตัญญูกตเวที หรือความสมัครสมานสามัคคี เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้มองเห็นถึงความสำคัญของประเพณีและความเชื่อคติธรรม จึงได้ทำการวิจัย เรื่อง ศึกษาความเชื่อและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา เพื่อวิเคราะห์ความเป็นมา ความเชื่อคติธรรมประเพณีปีใหม่สงกรานต์ที่มีต่อสังคมล้านนา และนำผลที่ได้รับไปเผยแพร่แก่ชุมชนสังคมสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีปีใหม่สงกรานต์
๒. เพื่อศึกษาความเชื่อคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา
๓. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อคติธรรมที่มีต่อสังคมล้านนา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดรูปแบบของการวิจัยออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสาร และแบบสัมภาษณ์เจาะจงตามกรอบเนื้อหา ๓ ด้าน

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ความเชื่อคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงคุณค่าของประเพณีดังกล่าวที่มีต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมล้านนา แล้วนำผลของการศึกษามานำเสนอให้เข้ากับการเรียนการสอนในรายสาขาวิชาพระพุทธศาสนา คือ รายวิชา

พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย และพระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี

ขอบเขตด้านประชากรในการวิจัย ได้แก่

๑. ตัวแปรต้น ได้แก่ประชากรที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ ประกอบไปด้วย พระสังฆาธิการ ๗ รูป/ ผู้ทรงคุณวุฒิทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔ คน ซึ่งกำหนดกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจง

๒. ตัวแปรตาม ได้แก่ ความคิดเห็นของพระสังฆาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีต่อความเชื่อและคตินิยมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา ใน ๓ ด้าน คือ ด้านประวัติและความเป็นมา ด้านความเชื่อ ด้านคตินิยมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา

๓. ตัวแปรอิสระ ได้แก่ข้อเสนอแนะหรือข้อเสนอแนะจากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง ๑๑ รูป/คน

สรุปผลการวิจัย

๑. ประวัติและความเป็นมาประเพณีปีใหม่สงกรานต์

ผลจากการวิจัย พบว่า คำว่า สงกรานต์ มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า "ผ่าน" หรือ "เคลื่อนย้าย" เช่น การเคลื่อนย้ายของพระอาทิตย์จากราศีหนึ่งเข้าไปอีกราศีหนึ่ง แต่ในช่วงที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนย้ายสู่ราศีเมษ ในเดือนเมษายน จะเรียกว่า วันมหาสงกรานต์ เพราะถือว่าเป็นวันและเวลาที่ตั้งต้นปีใหม่ ชาวล้านนาเรียกว่า “ประเพณีปีใหม่ หรือประเพณีปีใหม่” ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า “ประเพณีปีใหม่สงกรานต์” ในช่วงเทศกาลนี้ซึ่งกินเวลา ๔ วัน ประชาชนจะหยุดงานทั้งสิ้นเพื่อเฉลิมฉลองวาระนี้ ทั้งในแง่ศาสนาและพิธีกรรมโดยตลอด เทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินโหราศาสตร์ของชาวล้านนานั้น จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ เป็นวัน สงกรานต์ล่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ซึ่งจะตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน วันที่ ๑๔ เรียกว่า “วันเนา” หรือ “วันเนา” หรือ “วันเสียว” วันที่ ๑๕ เรียกว่า “วันเถลิงศก” แปลว่า “วันขึ้นปีใหม่” ทางเมืองเหนือเรียกว่า “วันพญาวัน” แปลว่า “วันต้น” หรือ “เจ้าแห่งวัน” วันที่ ๑๖ เรียกว่า “วันปากปี” จัดว่าเป็นวันในลำดับที่สี่ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ในวันนี้มีพิธีที่บ้านและพิธีแพงบ้าน ใจบ้าน สงเคราะห์บ้าน และมีพิธีที่วัดตอนเช้า

เรียกว่าวันสังเคราะห์ วันบูชาเคราะห์ บูชาข้าวลดเคราะห์ เป็นที่มาของความเชื่อในประเพณี สงกรานต์ล้านนา

๒. ความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า ชาวล้านนามีความเชื่อว่า “วันสังกรานต์ล่อง” หรือคำว่าสังกรานต์ ล่องในตอนเช้ามีคของวันนี้ “ปู่-ย่าสังกรานต์” จะนุ่งห่มเสื้อผ้าสีแดง สุกปลั่งงเส้น สยายผม ล่องแพไปตามลำน้ำ ปู่-ย่าสังกรานต์นี้ จะนำเอาสิ่งที่เป็นอัมงคลติดตัวมาด้วย ชาวบ้านจึงพากันจุดประทัด (จุดสะเป็ก) เพื่อขับไล่ ปู่-ย่าสังกรานต์ เป็นความเชื่อที่ว่า ปู่ – ย่า สังกรานต์เป็น เทพเจ้าแห่งกาลเวลาและเป็นผู้เอาสิ่งชั่วร้ายไปจากมนุษย์ ชาวบ้านจึงนิยมทำความสะอาด ตัวเอง และบ้านเรือนให้สะอาดในวันนั้น อนึ่งคำว่าวันสังกรานต์ล่อง ยังมีประเด็นที่สำคัญอีก เช่น เป็นการเคลื่อนย้ายจักรราศีมีนไปสู่ราศีเมษ เรียกว่าสังกนต์ ในภาษาบาลี และสังกรานต์ ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร อดภาพ ร่างกายของคนและสัตว์ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะธรรมคือตกอยู่ในความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา การล่องไปของสังขาร

ความเชื่อเกี่ยวกับการขนทรายเข้าวัดสร้างเจดีย์

ตามตำนานเมืองทริภุชชัยและคัมภีร์ล้านนา จากการที่ได้ศึกษาแล้วพบว่าสาเหตุที่ขน ทรายเข้าวัดก็คือ วัดมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร พระสงฆ์จึงขอแรงชาวบ้านที่ยัง หนุ่มและสาวช่วยกันขนทรายเข้ามากองไว้ในคราวเทศกาลสงกรานต์ วัดที่มีทรายมากช่วย ป้องกันไม่ให้หญ้าขึ้น วัดทุกวัดของล้านนาในอดีตจึงนิยมนำทรายเข้าวัดเพื่อป้องกันหญ้าขึ้น นอกจากนี้ ชาวล้านนามีความเชื่อว่า การขนทรายเข้าวัดและก่อเจดีย์ทราย จะได้รับอานิสงส์ มาก คือ จะไม่ตกนรกถ้าเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะไปพร้อมไปด้วยศถาบรรดาศักดิ์ มีบริวารและ เกียรติยศชื่อเสียงหากตายก็จะได้ขึ้นสวรรค์ พรุ่งพร้อมด้วยสมบัติและมีนางฟ้าเป็นบริวาร ดังนั้น การก่อพระเจดีย์ทราย ถือว่าเป็นอุทเทสิกเจดีย์ (พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องเตือนใจให้น้อม รำลึกถึงพระพุทธคุณ เช่นเดียวกับพระพุทธรูป) ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นคตินิยมทำสืบต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อเกี่ยวกับการสืบชะตา (ซาตา)

การสืบชะตา (ซาตา) ของชาวล้านนาได้รับอิทธิพลมาจากธรรมบท เรื่อง อายุวัฒน กุมมาร ที่กล่าวถึงเด็กใกล้ตายภายใน ๗ วัน ตามคำพยากรณ์ของโหราศาสตร์ แต่สุดท้าย

พระพุทธองค์ทรงบอกกุศโลบายแก่ให้ เด็กจึงรอดตาย และยังคงกลับเป็นผู้มีอายุยืนยาวได้รับการตั้งชื่อว่า อายุวัฒนกุมาร แปลว่า เด็กผู้มีอายุยืน ในสังคมล้านนาปัจจุบันการสืบชะตา (ซาตา) เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ไม่เพียงแค่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีการนำไปประยุกต์ใช้สืบชะตาให้กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ พิธีกรรมสืบชะตาป่าไม้ และพิธีกรรมสืบชะตาแก่บ้านเมือง เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ความเป็นอยู่ของมวลสรรพสิ่ง และการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้ยืนยาวอยู่คู่กับโลกสืบต่อไปตราบนานเท่านาน ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการสืบชะตา เป็นการสืบอายุ ซึ่งคนโบราณถือว่าในรอบ ๗ วัน จะมีวันที่เป็นมรณะของคนและสัตว์อยู่หนึ่งวัน ถ้าได้ทำพิธีสืบชะตาไว้ก่อน จะเป็นการป้องกันมิให้ตกอยู่ในอันตรายใด ๆ ได้ จึงนิยมให้ทำพิธีสืบชะตา

ความเชื่อเกี่ยวกับการส่งเคราะห์

ความเชื่อของชาวล้านนาที่มีต่อการสะเดาะเคราะห์ ก็คือ เป็นการขจัดปัดเป่าสิ่งที่เป็นอัปมงคลให้หลุดออก ทำให้สิ้นไป ทำให้ตกไปหรือเบาบางลงจากชีวิต เพราะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมามีดาวประจำตัว เช่น วันอาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ เกตุ รวมเรียกว่าดาวพระเคราะห์ทั้ง ๙ หรือดาวนพเคราะห์ ถือว่าเป็นดาวที่ยึดโชคของคนเรา และจะบันดาร์ให้เราประสบพบกับเคราะห์ดี และเคราะห์ร้ายตามโอกาส ดังนั้นเมื่อบุคคลใดถูกทำนายทายทักมาหรือไม่มีความสุขในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพ จึงนิยมทำการสะเดาะเคราะห์ด้วยการปล่อยสัตว์ หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีสะเดาะนพเคราะห์ทั้ง ๙ โดยจัดทำสะตวงกาบกล้วยดิบขึ้น ๙ สะตวง เป็นรูป ๔ เหลี่ยม กว้าง - ยาว เท่าศอกของผู้บูชา แล้วนำ เสื้อผ้า (เครื่องนุ่งห่ม) เจ้าของพิธีมารองใต้สะตวงกลาง แล้วโยงด้ายสายสิญจน์จากพระพุทธรูปมาอ้อมรอบสะตวงทั้งหมด โดยเวียนขวา ๓ รอบ เจ้าภาพถือเงื่อนด้ายไว้ และอีกเงื่อนหนึ่งพระสงฆ์ถือ เพื่อสวดสะเดาะนพเคราะห์ เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลและได้รับความสุขความเจริญต่อไป

๓. คติธรรมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวล้านนาได้ยึดถือและเป็นแบบอย่างพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับวันปีใหม่สงกรานต์ล้านนานั้น ล้วนแต่มีคติธรรมหรือหลักธรรมคำสั่งสอนพระพุทธศาสนาแฝงอยู่ เช่น สัทธา บุญกิริยาวัตถุ สังคหวัตถุ และกตัญญูกตเวที

สัทธา คือความเชื่อ ความเชื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ก้าวไปสู่ความเจริญงอกงามตามหลักสัมมาปฏิบัติ คือปฏิบัติชอบด้วยสุจริตกรรมทั้ง ๓ กล่าวคือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต คือ คิดดี พูดดี และทำดี ซึ่งความเชื่อและสุจริตกรรมทั้ง ๓ สอดคล้องกับความเชื่อของชาวล้านนาที่มีต่อวันสังขานล่อง (สังกรานต์ล่อง) ที่ถือว่าในวันนี้คนในครอบครัวต้องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ คิดไม่ดี และชำระร่างกายและที่อยู่อาศัยให้สะอาด นอกจากนี้ยังสอนให้เชื่อว่าทุกชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากเหตุ ซึ่งเราสามารถควบคุมและพัฒนาชีวิตของตนเองด้วยการทำบุญให้ทาน

บุญกิริยาวัตถุ คือ การทำความดีด้วยกิริยาต่างๆ ที่ส่งเสริมให้การประพฤติพรหมจรรย์ และให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนและคนอื่น ด้วยการให้บริจาทาน ในการทำบุญให้ทานแก่พระภิกษุสามเณร หรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ใจ โดยแบ่งตามกาลเวลาได้ ๓ กาล คือ ปุพเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นก่อน คือเมื่อนึกจะให้ทาน ก็แสวงหาตระเตรียมสิ่งที่จะให้ นั้นให้พร้อม มุญจเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่กำลังให้ และอปฺรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นหลังจากได้ให้ทานเสร็จแล้ว แล้วเกิดความปิติยินดีในการให้ทานนั้น และเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ทั้งวัตถุที่บริสุทธิ์ เจตนาที่บริสุทธิ์และผู้รับด้วยบริสุทธิ์ ให้การทำบุญให้ทานที่ประกอบไปด้วยองค์ ๓ ประการนี้ การให้ทานเป็นการชำระจิตของผู้ให้ เพื่อกำจัดความตระหนี่ ดังนั้นทานจึงเป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ พร้อมกับการรักษาศีล หรือการประพฤติกาย วาจาให้เป็นปกติวิสัยศีล เปรียบเสมือนเครื่องมือในการโน้มนำวจิตใจผู้ทำบุญให้บริสุทธิ์ หากผู้ทำบุญมีจิตที่ไม่บริสุทธิ์ อานิสสรย์ย่อมไม่เกิด ศีลเป็นสิกขาบทเบื้องต้นที่มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมถึงการแสดงออกทางกาย วาจา เพื่อไม่ให้เบียดเบียนตนเองและทำลายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน โดยยึดหลักของความรักความเมตตาต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข พร้อมกับพัฒนาจิตใจให้สะอาดยิ่งขึ้น อันจะเอื้อให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจที่พึงปรารถนาได้ และบรรลุจุดหมายหมายของชีวิต เพราะฉะนั้น พึงชำระจิตให้บริสุทธิ์ด้วยการภาวนา

สังคหวัตถุ เป็นหลักการสงเคราะห์กันด้วยการให้ คือการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน โดยยึดเอาประโยชน์ที่คนอื่นจะได้รับ เมื่อจัดกลุ่มลักษณะของท่านแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาได้จัดลักษณะการให้ทานออกเป็น ๓ ประการดังนี้ คือ ๑) อามิสทาน ได้แก่ สิ่งของที่เป็นปัจจัยสี่ อันประกอบไปด้วย ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอาหาร หรือแม้แต่การให้ทานด้วยวัตถุที่เป็น ยานพาหนะ ดอกไม้ธูปเทียน

เครื่องของหอม เครื่องลูบไล้ ประทีปโคมไฟ เพราะฉะนั้น การให้ด้วยวัตถุสิ่งของ จึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับดังนี้ คือ ให้โดยการอนุเคราะห์ เช่น การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล โดยโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัครสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ บรรพบุรุษหรือบุคคลที่ตนเคารพ ผู้ที่มีอุปการคุณกับเรา ๒) ธรรมทาน ได้แก่ การให้ธรรมะเป็นทาน การให้คำแนะนำสั่งสอนสิ่งที่ดีมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เป็นเหตุให้มีความสุข รวมถึงการอธิบายให้รู้ และเข้าใจในเรื่องบุญบาปคุณโทษ ให้สิ่งที่เป็นอกุศล ดำรงตนอยู่ในทางกุศล ซึ่งจะนำพาตนให้สะอาดบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสอาสวะทั้งปวง ๓) อภัยทาน คือ การให้ความปลอดภัย ในการดำเนินชีวิตโดยไม่ให้มีภัยโทษใคร่ของผู้อื่น ทั้งยังมีจิตเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นด้วยความเป็นมิตร การให้อภัยเป็นการให้ที่ไม่ต้องลงทุน เป็นการให้ที่ง่าย แต่ปฏิบัติได้ยาก เพราะมีกิเลสอยู่ในใจ ต้องอาศัยศึกษาธรรม และนำมาประพฤติปฏิบัติบ่อย ๆ จนเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นคุณประโยชน์ของการให้อภัย ใครที่สามารถสละภัย คือโทษะ ออกจากใจได้ มีจิตใจสงบ สะอาด จิตจะประกอบไปด้วยเมตตา เมื่อทำไปแล้วถึงระดับหนึ่ง จัดว่าเป็นการภาวนา ที่เรียกว่า เมตตาภาวนาซึ่งมีอานิสงส์สูงยิ่ง

ปิยวาจา การกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ เกิดความสมัครสมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อมีวาจาลักษณะดังกล่าวแล้วย่อมเป็นที่ชื่นใจ เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ฟังหรือคู่สนทนา เพราะการพูดก็ถือว่าเป็นการสร้างประโยชน์ให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ในสังคม และยังสามารถที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั้งมวลไว้ได้ด้วยการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือเรียกว่า อตถจริยา คือช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วยแรงกายแรงใจ ในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม หนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกับชุมชนและสังคมนั้นๆ ได้ ด้วยการเอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่น ไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน เรียกว่า สมานัตตตา

หลักกตัญญูกตเวที คือ ความรู้และยอมรับในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญู การพยายามตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่ากตเวทีตาที่ รวมความว่ากตัญญูกตเวทีตา

หมายถึง คนดีรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ เป็นหลักธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่หาได้ยากอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน นั่นก็คือ บุพพการี คือบุคคลผู้รู้หน้าที่ของตนที่จะต้องอบรมสั่งสอนให้บุคคลอื่นได้รู้จักผิดถูกชั่วดี และแนะนำให้ประพฤติตนไปในทางที่ถูกต้อง โดยไม่ได้มุ่งหวังสิ่งใดเป็นการตอบแทน ส่วนกตัญญูกตเวทิตานั้น ก็คือบุคคลที่รู้จักบุญคุณของท่านเหล่านั้น ที่ให้ทั้งความรักความอบอุ่น ให้ทั้งการอบรมสั่งสอน จนเราสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เมื่อสำนึกในคุณงามความดีของท่านเหล่านั้นแล้ว ก็หาโอกาสทำความดีตอบแทนท่านตามสมควรแก่เวลา ด้วยการอุปการะท่านให้มีความสุขทั้งกาย ใจ และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขเช่นเดียวกับเรา

เอกสารอ้างอิง

เอมอร ชิตตโสภณ. **ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ.**

เชียงใหม่: ธนบรรณาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

มณี พยอมยงค์. **“ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย”** เล่มที่ ๒. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนาในล้านนาไทย.** พุทธศาสนาในล้านนาไทย. เชียงใหม่: ทัพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

กรมการศาสนา. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี.** กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

